

RECENZÍÓK

DOI: 10.17165/TP.2021.3-4.19

„Testi fordulat” a neveléstörténetben: testnevelés, egészségnevelés Európában a 20. század első felében

Simonetta Polenghi, András Németh, Tomáš Kasper (eds.): *Education and the Body in Europe (1900-1950) Movements, public health, pedagogical rules and cultural ideas.* Erziehung in Wissenschaft und Praxis. Herausgegeben von Johanna Hopfner und Claudia Stöckl Band 14. Peter Lang GmbH, Berlin, 2021.

Az emberi test az utóbbi három évtizedben kiemelten és folyamatosan a történeti-ortörténeti, illetve a pszichológiai-antropológiai kutatások tárgya volt. A bemutatásra kerülő kötet szerkesztői bevezetőjükben Norbert Elias, Michel Foucault, Georges Vigarello munkásságát emelik ki korai historiográfiai előzményként, majd rámutatnak, hogy az 1980-as, 90-es években a szociológia és a nő kutatások miatt a „testi fordulat” (*corporeal turn*) hogyan került a testtel foglalkozó kultúrtörténeti kutatások középpontjába. Az újabb kutatások (eltérően a korábbi, hagyományos antropológiai vizsgálódások szemléletmódjától) az emberi test történeti és kulturális meghatározottságát hangsúlyozzák. Mindennek kiindulópontja tulajdonképpen az a gondolat, hogy az emberek különböző történelmi korokban és földrajzi területeken eltérő módon viszonyultak és viszonyulnak a saját testükhöz, illetve a másik emberhez. Az emberi testtel kapcsolatosan kibontakozott kutatások az elmúlt évtizedekben új, más megközelítéseket hoztak a neveléstörténet feltárásában is. Itt a legelső kutatási eredmények a gyermekkortörténet és a nő történet feltárás során kerültek publikálásra: Ariès, Duby és Perrot, Becchi-Julia nagy hatású munkássága emelhető ki. Az utóbbi években világszerte tematikus konferenciák, monográfiák, tanulmánykötetek jelzik, hogy milyen széles körben keltettek érdeklődést, jelentettek inspirációt a testtel

és testneveléssel kapcsolatosan a fent említett szerzők művei. A könyv szerkesztői neveléstörténeti szempontból meghatározó jelentőségüként emelik ki Foucault az emberi test és a hatalom viszonyával kapcsolatos munkáit, melyek új értelmezési keretet, a korábitól eltérő szemléletmódot hoztak a kutatásokba.

Ennek következtében a testedzés, az egészségnevelés, a nőnevelés, de a fegyelmezés és gyermekbántalmazás, sőt, még az iskolai tér és a tantermi bútorok múltjának a megismerése is más alapokra helyeződött az elmúlt évtizedekben. Az írott források vizsgálata mellett ennél a tág, az emberi test sokrétű vizsgálatát hozó tématerületnél a tárgyi/ képi források (fotó, film, karikatúra, művészeti alkotások) gyűjtése és kvalitatív elemzése is felértékelődött. A földrajzi és időkereteket nézve az emberi testtel kapcsolatos neveléstörténeti kutatások leginkább a nyugati világ elmúlt kétszáz éves múltjára irányulnak, jóllehet, az emberi test megismerése, a nő és férfi testének, egyes testrészeinek az összevetése az ókortól fogva mindig is foglalkoztatta a tudós világot és a közvéleményt. Már az újkor előtt meglehetősen sok szöveges és képi forrás keletkezett a testről, Arisztotelész és Galénosz régi elképzelései különösen nagy hatást gyakoroltak az európai gondolkodásra. A felvilágosodás kora sohasem látott módon felfokozta az érdeklődést az

emberi test (ezzel összefüggésben a két nem jellemzői) vonatkozásában, új modell, számos új kifejezés, Thomas Laquer szerint egészen új nyelvezet született. A testi nevelés fontosságát már ekkor több helyen is felvetették Európában. Az úttörők közé sorolható például Basedow, akinek Philantropinumában a növendékek már szertornáztak is. Az ember kiművelését célul tűző filantropisták hozzá hasonlóan szintén fontosnak tartották a testi nevelést. A tornaügynek azonban erőteljes lökést nem a filozófiai gondolatok, hanem a hadi események adtak: a francia-német összetűzések miatt a 18-19. század fordulóján világosan megfogalmazásra került több német szerzőnél is az, hogy nemzeti érdek a férfiak (katonák) edzése. A lányok testi nevelése is ettől az időtől lett kontinensünkön mindinkább „nemzeti ügy”, és nem csupán orvosi-pedagógiai kérdés. A tornázás szokása, a testezés fontosságának hangoztatása a 19. század elején Európa több pontján nyert jelentős elméleti megalapozást. A német és svéd tornászat, a francia és angol testedzési szokások, Pestalozzi (1807-ben jelent meg a svájci pedagógus *Elementargymnastik* című, az ízületekre alapozott mozgáslehetőségekre gyakorlatsorokat közlő munkája) és követője, Diesterweg mozgással kapcsolatos gondolatai és gimnasztikai gyakorlatai többnyire erősen kapcsolódtak a filantropizmus eszmeáramlatához, a testedés szószólói és iskolai támogatói a testi nevelést az általános embernevelés szolgálatába kívánták állítani. A németeknél Johann Christoph Guth-Muths és a 19. század elejéről Ludwig Friedrich Jahn (1778-1852), a „német torna atyja” emelhetők ki, Svédországban pedig Peer Henrik Ling (1776-1840) és fia, Hjalmar Ling (1799-1881) szerzett elévülhetetlen érdemeket a torna alapjainak kidolgozásában (utóbbi nevéhez fűződik a svéd szerek bevezetése a kontinens tornatermeiben). A németek inkább katonai, és a svédek inkább gyógyító célú testedzési programja az iskolák testnevelési programjaira csak többszörös áttétel, illetve átalakítások után tudott hatást gyakorolni. Az angol testi

nevelés inkább a játékos elemekre és a sporttevékenységekre helyezte a hangsúlyt.

A Simonetta Polenghi, András Németh és Tomáš Kasper szerkesztésében közelmúltban megjelent kötet a 20. század első felére fókuszál, de a benne olvasható tanulmányok szerzői a legtöbbször részletesen leírják a 19. század második felének jellemzőit, vázolják a tervszerű testedés és a sportok elterjedésének kibontakozását éppúgy, mint az egészségvédelemre irányuló kiemelt (állami és egyéni) figyelem megjelenését. A könyv 17 szerzője Európa 10 országának 12 egyetemét reprezentálja, a tanulmányok átfogó képet adnak így az egész kontinensről. A fejezetekhez felhasznált primer forrásanyag nagyon változatos: tankönyvek, tanári kézikönyvek, sajtócikkek, tanári jelentések, tantervek elemzése mellett több szerző képi forrásokat is felhasznált és bemutatott az írásában. A kötet három nagy, egymással szoros kapcsolatban álló tematikai egységre tagolódik. Az első ezek közül a Testnevelés, életreform, fiatalok és nők teste (*Body education, life-reform, young people's and women's body*) címet viseli, a második a Fizikai nevelés és sport (*Physical education and sport*), a harmadik pedig A gyermekek teste: érzelmek, higiénia és (ab)normalitás a pedagógiai eszményekben (*Children's bodies: emotions, hygiene and (ab)normality in pedagogical ideas*).

Az első tematikai blokkot az életreform mozgalmak, reformpedagógiai törekvések történetének kiváló ismerője, Ehrenhard Skiera tanulmánya nyitja. Saját kutatási eredményei, valamint az alkotótársai által az elmúlt években feltárt összefüggések fontos összefoglalása ez az írás: bemutatja, hogy a testre figyelő különböző törekvések hogyan hatottak a nevelés elméletére és gyakorlatára, különös tekintettel a New Education mozgalmára. Az egészséges életvitel, a test kiművelése, a természetesség, a harmóniára és a szépségre törekvés, az egyszerűség a századforduló több gondolkodója szerint a társadalmi problémák orvoslása miatt volt kulcsfontosságú. Ez a felfogás a nevelést, a pedagógus szerepét és feladatait is más megvilágításba helyezte. Ellen Key, Eduard Bilz,

Maria Montessori, Pavel Blonsky, Rudolf Steiner műveit, valamint képi forrásokat vizsgálva készítette el szintetizáló tanulmányát a szerző.

Balogh Janka és Németh András tanulmányukban a test-tér-idő komplex értelmezéséhez a 20. század elejének táncművészeti törekvéseit elemezték, bemutatva azt, hogy miként hatottak ezek a tánctanításra, és általában a megújuló pedagógiai gondolkodásra. Írásukban rámutattak arra, hogy Monte Verità hegyéről sugározva hogyan vált országhatárokon átívelő módon közös gondolattá az emberrel, a neveléssel kapcsolatos új látásmód, és hogy milyen módon és csatornákon át hatottak egymásra a korszak művészei, tudósai. A *Free Dance* és a *New Dance* képviselői (Magyarországon különösen Isadora Duncan) a korábbi, például a klasszikus balettben érvényes szabályoktól, kötöttségektől „megszabadított”, a természetességet, a test szabad mozgásformáit érvényre juttató táncformákkal új minőséget, új lehetőséget hoztak az önkifejezésben, segítették egy forradalmian új testértelmezés kialakítását.

Agnes Trattner tanulmánya a századelő ifjúsági mozgalmainak és a testkultúra-mozgalomnak, az ifjúsági testedzésnek az összefüggéseit mutatja be általánosságban és esettanulmány-szerűen is, például Loheland település, illetve a Charlie Strässer vagy Alfred Koch körül csoportosuló nudista közösség történetét elemezve. Az „új ember” kialakítása az „új testtudat”, a szépség, az egészség, a természetesség kultusza nélkül elképzelhetetlen volt, így megnőtt a jelentősége a *Wandervögel (hiking birds)* túra-mozgalmaknak az életreform-mozgalmon belül. A természetesség és természetközelség eszménye a szabadság kifejeződése volt, szemben a kötöttségekkel, a fizikai teljesítmények méricskélésével, a régi világ fizikai-lelki értelemben vett terheivel, és általánosságban és nagyon határozott módon szemben állva a rasszista, elitista gondolkodás-és viselkedésmóddal.

Szente Dorina és Németh András a 20. század elejének magyar női lapjait és száz-ezernél is tételt tartalmazó képgyűjteményt

vizsgálva, ezek tartalomelemzését nyújtva foglalták össze a női test észlelésével kapcsolatos korabeli véleményeket, összefüggésben a női szerep-repertoár változásaival. Ez a résztema a századforduló társadalmi, gazdasági, oktatási és más területeken bekövetkezett átalakulásainak, magának az akkori modernizációnak a hű tükre. A nagyívű vizsgálatban középpontban a női test, a női tevékenységekkel és szerepekkel összefüggő térhasználat, az életreform mozgalom testképre, női szabadidős tevékenységekre, ruhaviseletre gyakorolt hatásai álltak.

Ilaria Mattioni tanulmányában azt mutatja be, hogy az olasz nők hogyan jelentek meg hazájában a századelő meséiben, közmondásaiban, illemtan-könyveiben és divatlapjaiban. A sokszínű forráskutatás jól látatja, hogy már gyermekkortól mennyire különbözött a fiúk és lányok nevelésének tartalma, mennyire mások voltak a felnőttkori szerepeikkel kapcsolatos célok és értékek. A testtel kapcsolatos szabályok és tiltások a lányok erkölcsös nevelésének egyik sarokpontját jelentették, a szellemi és fizikai értelemben vett nevelésük összhangban kellett, hogy álljon. A háború utáni időszak azonban fordulatot hozott: a szép női test, a fiatalság megőrzése sokkal hangsúlyosabb lett, mint a korábbi időszakban, ahogyan Mattioni kutatásai mutatják. Kiteljesedett az, a 19. század végétől már Olaszországban is egyre hangsúlyosabbá váló új nőideál, amelynek a „megformálásához” elengedhetlenné vált az egészséges életmód, a folyamatos és tervszerű mozgás, a kozmetikai szerek állandó használata. Az új női modell kialakítását célzó divatipar újításai még a pápák figyelmét sem kerülhették el: XV. Benedek és XII. Pius pápa is szót emelt a női erkölcsöket vesztélybe sodró ruhadivat ellen.

A könyv második, Fizikai nevelés és sport című része Grégory Quin írásával indul: a szerző a 20. század első felének Nagy-Britanniájába vezeti el az olvasót, rámutatva arra, hogy milyen régi és erős gyökerei vannak országában a testedzésnek. A testi nevelés, a sportolás, a különböző sportversenyek már a 19. század második fe-

lében magától értetődő módon hozzákapcsolódtak az értelmi neveléshez, a személyiség, a jellem formálásához. A sport hazájának tartott országban a public school intézménytípusában mindig is fontos volt a testnevelés, és maga a mozgás, a test művelése nem passzív következménye, hanem egyik előmozdítója és inspirálója volt a társadalmi és gazdasági fejlődésnek. A tanulmány fontos és elgondolkodtató áttekintést ad arról, hogy mit jelent a "brit kollektív tudat" testtel, testfejlesztéssel kapcsolatos jelentéstartalma, az 1870-es Education Act megjelenésétől az 1948-as londoni olimpiáig válaszolva ennek ívét, hozzájárulva ezzel még a Brexit háttérképek árnyaltabb megértéséhez is.

Michael Attali és Yohann Fortune tanulmányukban az 1900-1950 közötti francia testnevelés alapelveiről és módszereiről készítettek elemzést. Franciaországban 1880-tól vált kötelezővé az iskolai testnevelés, és ettől az évtizedtől kezdve egyre hangsúlyosabb lett a testedzés gyakorlatának szakosított, tudományos eredményekkel alátámasztott művelése. A cél ezzel nem csupán a testi erőnlét fejlesztése volt, hanem a szigorú hierarchián alapuló társadalom elvárásainak megfelelő viselkedés iskolai keretek között történő kialakítása is. A szerzők olyan, évtizedeken át használatban lévő és a francia iskolai testnevelésre nagy hatást gyakorló kézikönyveket vizsgáltak, amelyek összehasonlító elemzése jól láthatóvá teszi ezeket a törekvéseket, melyek még az 1950-es évek után is a test dimenzióján messze túlmutatva az ifjúság erkölcsi nevelését, lelki „edzettségét” is szolgálták.

Grégory Quin és Christelle Hayoz tanulmányukban azt vizsgálták, hogy Svájc hogyan szabályozta az ifjúság testi és lelki nevelését a nemzetállammá válás folyamatának előmozdítása érdekében. A kutatás a hosszú 20. századra koncentrál, szövetségi tankönyvek és iskolai elsődleges források alapján bemutatva azt a nagyon összetett jelenséget, amelyben az iskolák „nemzeti testgyárakként” központi szerepet játszottak. Svájc testnevelési gyakorlatának és sporttörténetének a fejlődése nem egyedi, hanem

éppúgy a társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális rendszer alakulásának függvénye, amint ez más országokban is megfigyelhető. A szerzők több problémátörténeti csomópont kiemelése mellett bemutatják például azt a „nemzeti drámát”, és annak testnevelésre, sportokra gyakorolt hatását is, amit az 1964-es innsbrucki téli olimpián érem nélkül maradt Svájc átélt.

Paolo Alfieri a 20. század elejének elemi iskolai testneveléséről, az olasz testfel fogásról készítette tanulmányát. Kutatását tantervek és tanári kézikönyvek elemzésére alapozta, és a neveléstörténet új szemléletmódjának megfelelően fizikai és metaforikus értelemben is vizsgálta a testtel kapcsolatos gondolkodást. Jóllehet, 1878-tól már Olaszországban is kötelezővé vált az iskolai testnevelés, az 1900-as, Nápolyban tartott Testnevelési Kongresszuson azt állapították meg a résztvevők, hogy az országban hiányzik a tantárgy oktatásához szükséges egységes, hivatalos tanterv. Hasonlóan Európa több országához, a testnevelés tanításának céljai az olasz iskolákban is messze túlmutattak a test edzésén és az egészséges életvitel kialakításán: a törvényeket tisztelő, erkölcsös, magát a politikai hatalomnak alávető állampolgárok nevelését segítette elő ez, ráadásul „nemzeti” színezetük is volt a kézikönyveknek. Ezek a célok felerősödtek és új értelmet kaptak 1926-tól, amikor megalakult az *Opera Nazionale Balilla*, amely a 6 és 18 éves fiatalok testi nevelését is az „új”, fasiszta eszmény szerint képzelte el: a fiúkat ezzel készítették fel arra, hogy a hazájukat katonaként megvédjék, a lányokat pedig arra, hogy gyermekeket szüljenek. Ez az 1940-es évekig meghatározó eleme volt a totalitáriánus diktatúra kiépítésének.

Xavier Torreadella-Flix ugyancsak a század első felének spanyol testneveléssel és sportokkal kapcsolatos törekvéseit tekintette át, Foucault „eszköztárának” a használatával rámutatva arra, hogy a nemzet, a politikai hatalom megerősítése az ő országában is meghatározta a testedzés céljait és kereteit. Eltérően más európai országoktól, Spanyolországban mindez késve, csak az utolsó

gyarmatok elvesztését hozó „katasztrófa”, az 1898-es év után kapott nagyobb lendületet és egyben katonai színezetet. A test militarizálásához (átvitt értelemben a nemzet fizikai és mentális megerősítéséhez) a 20. század elején a svéd tornaszat iskolai bevezetése és gyermekzászlóaljok szervezése tűnt megfelelő választásnak. A szerző szerint mindez magyarázat (mintegy előkészület) a későbbi a polgárháború és a Franco-rendszer kegyetlenkedéseire. Az erős, edzett fiúk, férfiak lettek a „rossz”, elkorcsosult spanyolok ellenpontjai, és ezt az ellentétpárt a gyermekirodalom is nyomatékosan alátámasztotta. A húszas évektől a torreador, mint férfi-ideál korábbi alakját Spanyolországban felváltotta a futballista sportember. Az évtized végére pedig már jelentős hatást gyakorolt az erős, egészséges, szép testet középpontba helyező német nemzetiszocialista propaganda. A tanulmány több részlete is rámutat arra, hogy Katalóniában hogyan erősítették az életreform mozgalomhoz szorosan kapcsolódó, másfajta testedzést és testkultuszt, mintegy a diktatúra elleni tiltakozás szimbólumaként. Franco időszakában az oktatás politikai, katolikus, patriotikus és tekintélyelvű volt.

A kötet harmadik nagy tematikai egysége A gyermekek teste: érzelmek, higiénia és (ab)normalitás a pedagógiai eszményekben. Itt az első tanulmány Simonetta Polenghi írása, aki a 20. század első felének olasz tankönyvei és tanári kézikönyvei alapján tárta fel az iskolai egészségnevelés, a higiéniaival kapcsolatos tanítások jellemzőit. A test és a környezet (iskola, otthon, munkahely) ápolásával és tisztán tartásával kapcsolatos útmutatások – a kontinens más államaihoz hasonlóan – szorosan összefüggtek a jellemneveléssel, a fiúknál a katonai, a lányoknál pedig az anyai és háziasszonyi szerepekre való felkészítéssel, végső soron pedig az uralkodó politikai ideológiával. Már a 19. század végétől létrejöttek higiénés társaságok, megindult a témával kapcsolatos törvénykezés és kutatások, az iskolákba iskolaorvosok, a településekre orvosok, képzett bábák kerültek, és jelentősen megnőtt a közegészségüggyel foglalkozó tisztviselők

száma az országban. Központi kérdés lett a járványok elleni küzdelem, a fejlődésben lévő gyermekek számára modern, világos, levegős iskolák felépítése, megfelelő bútorok tervezése és gyártása. Jóllehet, eltérően az 1878-ban kötelező tantárgyként bevezetett testneveléstől, az egészségnevelés nem lett önálló óra az iskolákban, a tankönyvek számos, a témával kapcsolatos ismerettrészt, útmutatást tartalmaztak. Ahogyan a tanulmány bemutatja, az 1920-as évek – elsősorban Lombardo Radice nevéhez köthetően kialakított – korszerű tartalmi és módszerei 1934-től a fasizmus eszményeinek rendelődtek alá, hogy aztán majd 1945 után Dewey pedagógiájától áthatva, új köntösben visszatérjenek.

Thomas Kasper tanulmányában a 20. század eleji Csehországban élő mozgássérült gyermekek és fiatalok testi neveléséről írt művében. A fejezet két részre oszlik: a reformpedagógiák, a gyermektanulmányozás és az eugenika hatására kibontakozott egészségnevelési, testnevelési törekvéseket mutatja be az első rész. A második részben pedig a szerző egy fontos intézmény, a prágai Jedlička Intézet két igazgatójához, František Bakule and Augustin Bartoš munkásságához köthető, a test fejlesztése, nevelése mellett a gyerekeket hasznos munkákra is tanító, számukra önkormányzatot, kirándulásokat, számos kulturális programot, saját újságot szervező kezdeményezést mutat be, amely a két világháború között példaértékű volt súlyos testi fogyatékkal élő gyermekek és fiatalok számára. Ennek azért nagy a jelentősége, mert a testtel, a testi neveléssel kapcsolatos reformgondolatok, az ezeknek helyet adó, a gyermektanulmányon alapuló új iskolák a fogyatékkal élő gyermekekkel többnyire nem tudtak mit kezdeni a 20. század elején.

Michele Hofmann a századelő Svájcának testkoncepcióival foglalkozik a tanulmányában. Kutatásai fókuszában a testtel, az egészségneveléssel kapcsolatos, sok-sok ezer iskolás gyermek korabeli orvosi vizsgálatán nyugvó tudományos eredmények és az életreform-elképzelések elemzése állt. A tankötelezettség bevezetését követően hamarosan

világossá vált a 19. század végén, hogy maga az iskola, a nem megfelelő bútorok, a mozgásszegény mindennapok állnak sok gerincprobléma, járványos megbetegedés mögött. Az iskolák így az egészségnevelés, a testedzés szempontjából kiemelt helyszínekké váltak, nem csupán azzal, hogy a higiénés törekvéseknek keretet adtak, hanem azzal is, hogy megtöltötték ezeket tartalommal. A higiéniai és az életreform mozgalom együttesen formálták újjá az iskolákat, kialakítva a különféle, pedagógiai értelemben aztán a „hagyományos” iskolákra is nagy hatást gyakorló progresszív iskolákat. A szerző által elemzett, német nyelvű forrásokban a 20. század elején hangsúlyosan megjelentek a szabadban végzett különböző mozgásformák (úszás, labdarúgás), a helyes étkezés, a fürdőzés, a nudizmus, a test szabadsága. Svájcban is megjelent az egészségtelen város szembeállítás az idilli vidék ábrázolásával: előbbi a modern és egészségtelen, míg utóbbi a természetes és egészséges élet szimbólumává vált.

A kötetet Sarah Van Ruyskensvelde és Pieter Verstraete az 1910-es és 1930-as évek közti időszak belgiumi bentlakásos intézményekben élő fiatalok testi és érzelmi nevelésének formáiról írott tanulmánya zárja. Az egykori, havi rendszerességgel írott jelentések elemzésén nyugvó kutatás rávilágít arra, hogy a korábbi időszak moralizáló, katonai gyakorlatokon nyugvó, szigorú testi nevelését hogyan váltotta fel egy finomabb, az érzelmeire ható, pozitív, szeretetteli, melynek

alapja a nevelők és a gyerekek bensőséges kapcsolata, a felnőttek példamutatása volt. A tanárok igyekeztek a diákok egyéni sajátosságaira koncentrálni a hiányosságaik helyett, és segíteni őket abban, hogy szabályozni tudják az érzelmeiket.

A kötetről összegezve megállapítható, hogy nagyon jelentős, a legmodernebb szemlélettel írott mű született. A testi nevelésről, a test értelmezéséről és érzékeléséről, a hatalom és a testi nevelés bonyolult kapcsolatrendszeréről sok új eredményt és összefüggést felszínre hozó tanulmányok alkotják a könyvet. Az egyes fejezetek átfogó módon, elsődleges források elemzése nyomán, metaszintre emelkedve tárgyalják a testtel kapcsolatos felfogás változásait, új tartalmát. A különböző országok és földrajzi területek törekvéseinek a bemutatása egyrészt sokszínűen árnyalt, másrészt nagyon is hasonló képet ad a 20. század első felének európai kontinenséről. A fejezetekből egy olyan mozaikkép bontakozik ki, amely kiváló alap lesz későbbi, az emberi testtel, a test és hatalom viszonyával, a testi neveléssel foglalkozó neveléstörténeti, történeti, politikatudományi, sporttudományi és más kutatásokhoz. Nem kevés tanulással szolgál a könyvnek az a minden tanulmányban direkt vagy indirekt módon megjelenő gondolata, hogy a szabad, demokratikus társadalom kialakításának csakis a gyermekekre figyelő, az ő testi és lelki egészségüket a közép-pontba helyező nevelés lehet az alapja.

KÉRI KATALIN¹

¹ egyetemi tanár; Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar; email: keri.katalin@uni-sopron.hu